

Janusz Gręźlikowski

"Rok liturgiczny i Kalendarz w reformie Soboru Watykańskiego II", Krzysztof Konecki, Toruń 2010 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 54/3-4, 387-395

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Krzysztof Konecki, *Rok liturgiczny i Kalendarz w reformie Soboru Watykańskiego II*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2010, ss. 290.

Sposób sprawowania liturgii w Kościele był zawsze odbiciem ducha czasów, sposobu pojmowania Boga przez ludzi poszczególnych epok. Dwudziesty wiek przyniósł potrzebę odnowienia liturgii – tak, aby była zrozumiała przez ludzi naszego czasu oraz przystosowana do zmieniających się warunków życia i duchowych potrzeb człowieka. Dla wielu współczesnych wiernych liturgia sprawowana w naszych kościołach w języku polskim, gdzie kapłan stoi przodem do ludzi, jest czymś oczywistym i normalnym. Nie pamiętają oni liturgii przedsoborowej, która wyglądała znacznie inaczej niż ta obecna. Wydaje się jednak, że i dla tych ostatnich trudno by było przyjąć, że liturgia miała by być sprawowana inaczej. Trudno wyobrazić sobie, jak wyglądałby Kościół dzisiejszych czasów, gdyby nie działalność ruchu liturgicznego i reformy Soboru Watykańskiego II, która w samym założeniu nie była tylko aktem jednorazowym, ale była i jest pewnym procesem. Według Vaticanum II liturgia ma być źródłem i szczytem, a obrzędy liturgiczne mają wiązać Ofiarę Jezusową z dzisiejszym naszym życiem. Stąd potrzeba kształtowania jej tak, by była jasnym przesłaniem dla współczesnego człowieka, aby przybliżyła prawdę o uczestnictwie człowieka w zbawczej misji Chrystusa, a poprzez zrozumiałe święte znaki przyczyniała się do ożywienia wiary. Możemy zatem powiedzieć, że liturgia ma uobecniać tajemnicę zbawczego spotkania Boga z człowiekiem, ma wprowadzać go w atmosferę głęboko mistyczną, wznosić do poziomu nadnaturalnego, aby zbliżył się do misterium Boga. Po Soborze Watykańskim II odnowiona liturgia stała się punktem odniesienia religijności wiernych. Jednakże nie zawsze była i jest w pełni zrozumiała, w sposób wystarczający wyjaśniana i przyswojona. Pomimo upływu ponad czterdziestu lat od wprowadzenia reformy liturgicznej wymaga ona jeszcze wielu wyjaśnień i tłumaczeń, a także rodzi w umysłach wiernych świeckich, a czasami i duchowieństwa, wiele różnych pytań, wątpliwości i niepokojów, a może i kontrowersji.

Mając na uwadze powyższe uwagi wskazujące na jakże ważne i fundamentalne znaczenie liturgii w życiu i działalności Kościoła, należy odnotować interesującą publikację autorstwa ks. prof. dra hab. Krzysztofa Koneckiego, kierownika Zakładu Teologii Liturgii na Wydziale Teologicznym UMK w Toruniu, zatytułowaną *Rok liturgiczny i Kalendarz w reformie Soboru Watykańskiego II. Kwestie redakcyjne*. Została ona wydana przez Wydawnictwo tegoż uniwersytetu, w ramach serii wydawniczej

Scripta Theologica Thoruniensia (tom 12). Opracowanie swą bogatą treścią wprowadza czytelnika w szczegółowe i przelomowe zagadnienia odnoszące się do dzieła reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II, które zostało wyrażone i zawarte w konstytucji o świętej liturgii *Sacrosanctum Concilium*. Tym bardziej ważne, gdyż – jak zauważa Autor – „jeszcze nigdy dotąd żaden z soborów powszechnych nie zajął się liturgią „ex professo” i nie poświęcił jej osobnego dokumentu [...], wskazując na jej założenia biblijno-teologiczne, jak również na jej aspekty celebracyjne i duszpasterskie” (s. 15). W swoim wybitnie źródłowym i nowatorskim opracowaniu Autor zajął się jednym z istotnych i ważnych elementów soborowej odnowy liturgii, a mianowicie reformą roku liturgicznego i Kalendarza Rzymskiego. Ten ostatni, choć nie jest księgą liturgiczną, pełni ważną rolę w liturgii Kościoła, gdyż przesądza o strukturze roku liturgicznego, a więc o układzie niedziel, uroczystości, świąt i zwykłych wspomnień całego roku liturgicznego. Reforma liturgii nie mogła się zatem dokonać i być przeprowadzona bez reformy Kalendarza. Autor ukazując proces rodzenia się i powstawania po Soborze Watykańskim II nowego kształtu celebracji misterium Chrystusa, w swoich badaniach skupia się przede wszystkim na kwestiach redakcyjnych, co zresztą zaznacza w podtytule, związanych ze zmianą rozkładu świąt, strukturą okresów liturgicznych oraz reformą Kalendarza świętych. Biorąc pod uwagę uzasadnienie teologiczne, wskazuje na podstawy tych zmian podjętych przez reformę soborową. Tym samym zapoznaje czytelnika „z możliwie wszystkimi kwestiami redakcyjnymi, związanymi z kształtowaniem się nowej struktury okresów liturgicznych i występujących w nich podstawowych obrzędów oraz procesem i charakterem zmian dokonanych w Kalendarzu Świętych” (s. 20).

Prezentowana publikacja składa się ze *spisu treści* w języku polskim i włoskim (s. 5-11), *wykazu skrótów* (s. 13-14), *wstępu* (s. 15-23), sześciu merytorycznych *rozdziałów* podzielonych na podrozdziały (s. 25-197), *zakończenia* (s. 199-203), *bibliografii* (s. 205-214) podzielonej na: dokumenty Stolicy Apostolskiej, dokumenty i materiały Soboru Watykańskiego II, dokumenty i materiały *Consilium*, księgi liturgiczne, dzieła patrystyczne i opracowania, *streszczenia* (s. 215-216) w języku włoskim oraz trzech aneksów (s. 219-290) zawierających: komentarz historyczny do zreformowanego rzymskiego Kalendarza powszechnego, zmiany naniesione do Kalendarza i alfabetyczny wykaz świętych w nowym Kalendarzu.

We *wstępie* (s. 15-23) Autor w sposób przejrzysty i przekonujący wprowadza czytelnika w problematykę swoich badań, przedstawia przedmiot i cel badań, uzasadnia podjęcie tematu, omawia metodę i konstrukcję opracowania, jak też uzasadnia wykorzystanie obszernego materiału źródłowego, podaje jego ocenę i wykorzystanie oraz określa istotne założenia i ramy przeprowadzonych badań. Zaznacza, że punktem wyjścia dla opracowania „była analiza dokumentów (tekstów soborowych, schematów

redakcyjnych i ksiąg liturgicznych), których przebadanie i umieszczenie w szerszym kontekście liturgiczno-teologicznym pozwoliło na syntetyczne ujęcie najważniejszych zagadnień związanych z reformą roku liturgicznego i Kalendarza Świętych” (s. 21). Wskazuje na konieczność ich wnikliwego przebadania w kontekście płaszczyzn badań jakie podejmuje oraz uzasadnia ich konieczność w odniesieniu do podjętego tematu swego opracowania.

Rozdział p i e r w s z y (s. 25-62) zatytułowany *Redakcja roku i Kalendarza liturgicznego w pracach Soboru Watykańskiego II (1962-1965)*, jako rozdział wprowadzający, ukazuje przebieg obrad Vaticanum II nad kształtowaniem się treści piątego rozdziału Konstytucji o Liturgii *Sacrosanctum Concilium*, w którym zawarte są podstawowe normy, założenia i postulaty przyszłej reformy roku liturgicznego i Kalendarza. Celem lepszego ukazania proponowanych zmian przez dokument soborowy, Autor sięga i wnikliwie analizuje przedsoborowe postulaty (*propositiones*) nadesłane przez poszczególnych biskupów i ośrodków naukowych z różnych części świata, domagające się reformy roku liturgicznego i Kalendarza. Najpierw przybliża prace przygotowawcze Komisji Liturgicznej (*Pontificia Commissio de Sacra Liturgia Praeparatoria*), która rozpoczęła swoją działalność 5 czerwca 1960 r. (s. 25-32). Bardzo czytelnie ukazuje przebieg jakże ważnych i trudnych prac tej Komisji, sposób jej prac i rezultaty w postaci schematu przyszłej Konstytucji o Liturgii. Oczywiście czyni to tylko w odniesieniu do kwestii reformy Kalendarza liturgicznego oraz reformy roku liturgicznego, pomija zaś inne kwestie. Zamieszcza także rozdział piąty schematu Konstytucji o liturgii zatytułowany *De Anno liturgico*, który przyjęty i wydany w jednym tomie 13 lipca 1962 r., został następnie rozesłany wszystkim ojcom Soboru Watykańskiego II, aby stać się przedmiotem soborowej dyskusji. Warto tu zaznaczyć, iż rozdział ten, co analizuje Autor opracowania, wskazuje na ogólne założenia reformy roku liturgicznego, odnowy przeżywania niedzieli, reformy okresów liturgicznych i obchodów świąt. W rozdziale tym wprowadzono również projekt ustalenia stałego dnia obchodów dnia Wielkanocy oraz wprowadzenia do społeczności cywilnej kalendarza stałego. W podrozdziale drugim zostały przedstawione same prace i przebieg dyskusji soborowej Komisji Liturgicznej, a także owoc jej prac, które zostały przedłożone ojcom soborowym pod głosowanie w postaci nowej redakcji piątego rozdziału przyszłej Konstytucji o liturgii *De Anno Liturgico* wraz z dodatkiem (s. 35-38). Kształtowanie się kolejnych artykułów rozdziału piątego Konstytucji o liturgii Autor prezentuje w podrozdziale trzecim (s. 40-62), gdzie przybliża naturę roku liturgicznego i jego reformę. Podsumowując prace Vaticanum II nad redakcją Konstytucji o Liturgii, w odniesieniu do roku i Kalendarza liturgicznego, ks. prof. Konecki stwierdza: „zadaniem Soboru nie było opracowanie szczegółowych założeń i precyzyjnych ram nowej struktury roku liturgicznego i Kalendarza. Nowość polegała przede wszystkim na autorytatywnym

przypomnieniu i zarazem ukazaniu najistotniejszych problemów i głównych kierunków, w jakich powinna zmierzać reforma roku liturgicznego” (s. 62). Jednocześnie wskazuje, że szczegółowe opracowanie postulatów Konstytucji o Liturgii dotyczących odnowy roku liturgicznego i Kalendarza zostało zrealizowane w latach 1966-1970 przez Radę do spraw Wykonywania Konstytucji o Liturgii (*Consilium*). Postulowana zaś przez Konstytucję soborową o Liturgii w rozdziale piątym reforma Kalendarza i roku liturgicznego została powierzona Komisji studyjnej nr 1 (*Coitus a studiis n. 1: De calendario*) oraz Komisji studyjnej nr 17 (*Coitus a studiis n. 17: De Anno liturgico*), dwóm z 39 komisji utworzonych i powołanych przez wspomniane *Consilium* do realizacji reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II. Ta część opracowania daje czytelnikowi możliwość szczegółowego poznania całego przebiegu obrad i meandrów dyskusji soborowych nad kształtowaniem się treści piątego rozdziału Konstytucji o Liturgii i stanowi dość trudny element opracowania. O jego wartości świadczy przede wszystkim część dokumentująca prace soborowej Komisji Liturgicznej oraz dyskusje soborowe Kongregacji Generalnych.

Po ogłoszeniu soborowej Konstytucji o liturgii i zakończeniu obrad Vaticanum II już w roku 1965 rozpoczęła prace Rada do Spraw Wykonania Konstytucji o Liturgii, działająca w grupach roboczych, a w opracowaniu nazywana *Concilium*. Rozdział d r u g i (s.63-99) przybliża właśnie i analizuje szczegółowo i wnikliwie, w sposób chronologiczny, czteroletnie prace owego *Consilium* nad reformą roku liturgicznego i Kalendarza Rzymskiego, a szczególnie jego dwóch grup roboczych – nr 1 i nr 17, opisując prace, dyskusje i propozycje oraz rozwiązania zgłoszone podczas trzech relacji zaprezentowanych na sesjach plenarnych. Autor ukazuje współpracę tych dwóch Komisji studyjnych oraz prace redakcyjne nad rewizją roku i Kalendarza liturgicznego. Najpierw prezentuje relację Komisji jaka miała miejsce na piątej sesji plenarnej, 27 kwietnia 1965 r., będącą efektem jej prac studyjnych, przeprowadzanych dyskusji, poszukiwań i propozycji nowej struktury roku liturgicznego oraz Kalendarza Rzymskiego. Autor prezentuje poszczególne dokumenty robocze, zwane schematami, ukazuje ich powstawanie, treść i znaczenie dla przeprowadzanej reformy oraz postulowane zmiany. Następnie przybliża czytelnikowi drugą relację jaka miała miejsce na sesji szóstej Komisji, dnia 1 grudnia 1965 r., tym samym przedstawia dalsze wypracowane rozwiązania w formie propozycji, tym razem w odniesieniu do reformy Kalendarza świętych. Ukazuje trudną drogę kształtowania się obchodów świętych i zmian dat tych obchodów. Kolejne etapy i projekty reformy roku liturgicznego ukazuje ks. prof. Konecki w relacji trzeciej, która odbyła się na siódmej sesji plenarnej, 12 października 1966 r. oraz w relacji czwartej, jaka miała miejsce na sesji ósmej w kwietniu 1967 r. Tym samym Autor daje czytelnikowi możliwość poznania szerokiego spektrum prac Komisji nad reformą roku liturgicznego i Kalendarza oraz

uzmysłowienia sobie wszystkich kwestii związanych z założeniami reformy, jej powstawaniem i koniecznością realizacji. Treści te są jakże ubogacające i przybliżające charakter i konieczność zmian, mając na uwadze uchwały i założenia Vaticanum II. Na koniec tego rozdziału znajdujemy wykaz (tabelę) kolejnych projektów kalendarza i Kalendarza Rzymskiego (s. 89-99).

Szczegółowe kwestie redakcyjne związane z reformą poszczególnych okresów liturgicznych oraz przedstawienie istotnych zmian, jakie zaszły w strukturze i charakterze poszczególnych okresów liturgicznych, a także w zmianie podstawowych obrzędów występujących w tych okresach Autor podejmuje w rozdziałach następnym (trzecim, czwartym i piątym). Rozdział *t r z e c i* podejmuje temat chrystologicznego wymiaru roku liturgicznego (s. 101-131), co łączy się z normami i założeniami Soboru Watykańskiego II, który postanowił, aby tak zreformować rok liturgiczny, aby „utrzymać pierwotny charakter okresów liturgicznych celem należytego zasilania pobożności wiernych przez celebrowanie misteriiw chrześcijańskiego odkupienia, a zwłaszcza misterium paschalnego” (s. 101). W nawiązaniu do poszczególnych tekstów soborowych Autor ukazuje prace *Consilium* nad odnową dorocznej celebracji misterium paschalnego według następującego porządku: doroczna celebracja misterium paschalnego, czas przygotowania do Paschy (okres Wielkiego Postu), cykl Objawienia i okres w „ciągu roku”. Wskazuje, że swoisty koloryt i charakter liturgiczny poszczególnym okresom liturgicznym nadają lektury biblijne oraz teksty eucharystyczne formularzy mszalnych, które zostały liczebnie zwiększone oraz odpowiednio przygotowane do charakteru czasów. Omawiając szczegółowo dyskusje i prace Komisji oraz przywołując podjęte ustalenia i rozwiązania wskazuje, „iż zmiany jakie zaszły w strukturze i charakterze poszczególnych okresów liturgicznych oraz reforma podstawowych obrzędów występujących w tych okresach podporządkowane były głównej zasadzie teologicznej, zmierzającej do tego, aby jaśniej ukazać paschalne dzieło Chrystusa, będące centrum roku liturgicznego” (s. 131). Jak zaznacza, „w wyniku reformy otrzymaliśmy szeroko i bogato rozbudowane *Temporale* charakteryzujące się zwartością, przejrzystością i linearnością” (s. 131).

Święci z Chrystusowej tajemnicy paschalnej (Proprium de Sanctis) to tytuł rozdziału *c z w a r t e g o* (s. 133-164), w którym Autor podejmuje niebagatelną kwestię rozmieszczenia w liturgicznym cyklu rocznym obchodów świętych w pracach Komisji zmierzających do reformy liturgicznej. W rozdziale tym znajdujemy omówienie takich zagadnień jak: zmniejszenie liczby świąt dewocyjnych, kryteria zmian obchodów świętych, ustalenie terminu obchodów, zmiana tytułów świętych oraz uniwersalizm Kalendarza. Ks. prof. Konecki wskazuje, iż w pracach reformistycznych chodziło o skoordynowanie ich obchodów z obchodami misterium paschalnego Chrystusa, o pewny porządek wszystkich celebracji na przestrzeni roku. Bowiem – jak wska-

zuje – „nie może istnieć *Sanctorale* jakby oderwane od roku liturgicznego; ono jest przecież przykładem i ilustracją tego, jak Kościół wszystkich wieków żyje tajemnicą Chrystusa, którą nieustannie głosi i uobecnia w liturgii” (s. 133). Jednocześnie odpowiada na ważne pytania odnoszące się do podjętej reformy liturgicznej w tej materii, a mianowicie jakie były kryteria, które towarzyszyły pracom Zespołu nad uporządkowaniem tych obchodów. Podkreśla, że reforma *Sanctorale* polegała na tym, że święci mniej znani pozostali jedynie w kalendarzach partykularnych, a zgodnie z postanowieniami soborowej Konstytucji o liturgii, „do Kalendarza powszechnego weszli liczniej przedstawiciele różnych okresów i możliwie wszystkich narodów i części świata, aby w ten sposób ukazała się powszechność Kościoła i współcześni chrześcijanie mieli z obchodów ku czci świętych duchowy pożytek” (s. 164). Dla oceny i podsumowania dokonanych zmian ważne wydaje się wyjaśnienie Autora, iż „jednym z podstawowych założeń reformy było dążenie, aby nowy Kalendarz bardziej odpowiadał współczesnej pobożności i mentalności oraz lepiej wyrażał zasadę uniwersalizmu świętych zarówno w przestrzeni, jak i w czasie” (s. 155). W zakończeniu tej części opracowania znajdujemy wykaz chronologiczny świętych Kościoła.

W krótkim rozdziale p i ą t y m omówiono przebieg prac redakcyjnych nad zmianą klasyfikacji obchodów liturgicznych w zreformowanym Kalendarzu Rzymskim oraz sposobem ich celebracji. „Odnowa – jak zaznacza Autor – roku liturgicznego, jego struktury i umieszczenie w jego centrum obchodów misterium paschalnego Chrystusa oraz reforma Kalendarza zakładały i zarazem domagały się zmiany dotychczasowej terminologii dni liturgicznych, która była bardzo skomplikowana i nie odpowiadała mentalności współczesnego człowieka” (s. 23). Stąd ta część opracowania ukazuje zmianę gradacji dni liturgicznych (s. 165-180) i przybliża prace redakcyjne nad nową, uproszczoną i bardziej przejrzystą klasyfikacją obchodów liturgicznych, co wymagało momentami reformistycznych posunięć. Reforma ta – jak wskazuje Autor – odnosząca się do *Sanctorale* dokonała się na dwóch płaszczyznach, a mianowicie poprzez reformę Kalendarza, czyli przez selekcję, dobór i opracowanie nowego zbioru świętych Pańskich oraz przez sam sposób ich obchodu w ciągu roku liturgicznego, zarówno we Mszy św. jak i w liturgii godzin. Zdaniem Autora, sprawa zmiany dotychczasowej gradacji obchodów liturgicznych „była jedną z trudniejszych, polemicznych i zarazem bardzo niewdzięcznych kwestii szczegółowych, z jaką w swojej pracy musiał się zmierzyć Zespół pierwszy Komisji” (s. 165). Wynikało to z faktu, iż zakres, ranga i konsekwencje podejmowanych decyzji i rozstrzygnięć prowokowały duże dyskusje i reakcje, a niekiedy rodziły niepokój, a nawet zdziwienie. Ks. prof. Konecki wnikliwie omawia prace redakcyjne odnoszące się do zmiany gradacji dni liturgicznych, jak też sam stan gradacji i sposób celebracji w nowym Kalendarzu. Wskazuje, że prace nad reformą roku kościelnego i Kalendarza polegały przede wszystkim na nowym

uszeregowaniu dni liturgicznych oraz na określeniu sposobu celebracji w Mszałe i liturgii godzin. „Dotychczasowy, mało czytelny i przekonywujący sposób podziału dni liturgicznych na klasy, zmienili na nowy, uproszczony i bardziej przejrzysty sposób stopniowania obchodów liturgicznych” (s. 180), co dało uszeregowanie stopni obchodów liturgicznych bardziej czytelnym i stabilnym. Obchody świętych w ciągu roku liturgicznego zostały podzielone na trzy stopnie: uroczystość, święto i wspomnienie, które dzieli się na obowiązkowe i dowolne. Na koniec tego rozdziału Autor podał gradację celebracji świętych w nowym Kalendarzu.

Ostatni, s z ó s t y rozdział opracowania, zatytułowany *Zatwierdzenie i ogłoszenie zreformowanego Kalendarza* (s. 181-197) prezentuje i analizuje stanowisko Kurii Rzymskiej, które w niektórych punktach różniło się od stanowiska członków *Consilium*, jak też omawia ustalenia Komisji Mieszanej powołanej w celu rozstrzygnięcia kwestii spornych, samą aprobatę i ogłoszenie Kalendarza Rzymskiego oraz referuje reakcje na jego ogłoszenie. Lektura tej części opracowania przekonuje, że zatwierdzenie Kalendarza było poprzedzone ważnym studium przedstawionych propozycji. Profesor UMK wskazuje tutaj i omawia problemy i trudności w przygotowaniu nowego, zreformowanego Kalendarza Rzymskiego. Spowodowane to było „różnicami zdań, opinii oraz koncepcji, jakie powstały między członkami Komisji a pracownikami Kongregacji Obrzędów w trakcie rozwiązywania niektórych spornych kwestii” (s. 197). Jednak – zdaniem Autora – duży stopień determinacji, konsekwencja oraz precyzyjnie i jasno określone stanowisko doprowadziły do tego, aby reforma roku liturgicznego i Kalendarza mogły być doprowadzone do końca. Autor informuje też czytelnika o reakcjach na ogłoszenie zreformowanego Kalendarza i wskazuje, że spotkał się on na ogół z życzliwym przyjęciem, nie brakowało jednak zastrzeżeń czy pretensji. Zdaniem ks. prof. Koneckiego, wynikały one w dużej mierze z niezajomości teologicznych podstaw podjętej reformy. Niemniej jednak niektóre z uwag poważnie wzięto pod uwagę i dopiero po ostatecznych korektach Kalendarz został włączony do Mszału Rzymskiego i liturgii godzin.

W *zakończeniu* (s. 199-203) znajdujemy podsumowanie badań oraz uzasadnienie oraz doniosłość podjętych badań. Autor wskazuje na „oryginalność, nowość i świeżość Kalendarza Rzymskiego, która jest proporcjonalna do nowości, oryginalności i świeżości soborowej odnowy liturgicznej, która swój szczytowy punkt znajduje w refleksji teologicznej nad liturgią” (s. 202). Jednocześnie postuluje dalsze badania dotyczące roku liturgicznego oraz projektów wprowadzenia do społeczności cywilnej kalendarza stałego oraz jego związku i wpływu na kształt Kalendarza liturgicznego.

Bibliografia wykorzystana w opracowaniu obejmuje dziesięć stron (192 pozycje). Na uwagę zasługuje szczegółowe oddzielenie poszczególnych kategorii źródeł i opracowań, także wielu obcojęzycznych. Szczególnie liczne źródła, w tym dokumenty,

materiały Soboru Watykańskiego II oraz dokumenty i materiały *Consilium*, jak i księgi liturgiczne, stanowią zasadniczą i sporą część bibliografii. Świadczy to o wyjątkowym walorze źródłowym opracowania. Trochę dziwi zamieszczenie Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 i 1983 r., a także Katechizmu Kościoła Katolickiego w *innych źródłach* (s. 210). Zgromadzona przez Autora bibliografia stanowi ważny materiał dla chcących kontynuować badania rozpoczęte przez ks. prof. Koneckiego, do czego zresztą sam zachęca.

Interesujący i ważny element publikacji stanowią trzy *aneksy* (s. 217-290) zamieszczone na końcu opracowania. Aneks pierwszy to *komentarz historyczny do zreformowanego Rzymskiego Kalendarza Powszechnego*, gdzie znajdujemy omówienie całorocznego kalendarza liturgicznego. W aneksie drugim możemy zapoznać się ze zmianami naniesionymi do Kalendarza, a w trzecim Autor podał alfabetyczny wykaz świętych w nowym Kalendarzu. Wspomniane aneksy dają czytelnikowi możliwość łatwego i szybkiego zapoznania się ze zmianami i obowiązującymi przepisami liturgicznymi odnoszącymi się do roku liturgicznego i Kalendarza.

Recenzowane, nowatorskie i wnikliwe opracowanie wymagało od Autora zastosowania odpowiedniej metody naukowej. Punktem wyjścia dla opracowania była analiza dokumentów w postaci tekstów soborowych, schematów redakcyjnych, ksiąg liturgicznych, dokumentów posoborowych, których przebadanie i umieszczenie w szerszym kontekście liturgiczno-teologicznym pozwoliło na syntetyczne ujęcie najważniejszych zagadnień związanych z podjętym tematem reformy roku liturgicznego i Kalendarza świętych. Prawidłowe wykorzystanie tak ujętej metody dało interesujące, pozytywne owoce w postaci dojrzałego wysoce erudycyjnego i wartościowego dzieła naukowego. Mimo konsekwentnego trzymania się metodologii, której domaga się każda praca naukowa, można stwierdzić, że została napisana językiem prostym, klarownym i przystępnym, zrozumiałym, nawet dla czytelnika nie wyrobionego teologicznie czy liturgicznie. Ks. prof. Koneckiemu udało się osiągnąć w swoim opracowaniu czytelne, syntetyczne i wieloaspektowe omówienie roku liturgicznego i Kalendarza w reformie Vaticanum II. Na uwagę zasługuje również solidnie opracowany aparat naukowy w postaci przypisów i cytowanej bibliografii, która może być cenną wskazówką dla czytelnika, chcącego przedstawiany przez Autora temat jeszcze poszerzyć o nowe wątki i spojrzeć na niego w szerszym kontekście, co sam Autor sugeruje w *zakończeniu*. Wydaje się nadto, że opracowanie stanowi pewien impuls do podejmowania podobnych badań w odniesieniu do reformy liturgicznej podjętej przez Sobór Watykański II. Jednocześnie opisana historia reformy roku liturgicznego i Kalendarza w pracach Soboru Watykańskiego II przybliży czytelnikowi nie tylko ogrom trudnej pracy w ramach Soboru i po jego zakończeniu, ale daje możliwość i okazję przyjrzenia się nie-

jako od środka ważnym i istotnym elementom i podstawom tych ważnych dla życia Kościoła przemian w układzie, charakterze i dynamizmie roku liturgicznego.

W sumie prezentowana publikacja jest bardzo potrzebna i pożyteczna nie tylko w swym wymiarze naukowym, ale także poznawczym i edukacyjnym. Dzisiaj bowiem mało kto zdaje sobie sprawę jak trudne, złożone, wieloaspektowe i pracochłonne były prace nad reformą liturgii Kościoła, którą podjął i nakazał przeprowadzić Sobór Watykański II, a co było wydarzeniem bez precedensu i nie miało równego sobie w całej dotychczasowej historii Kościoła. Praca ks. prof. Koneckiego pozwala czytelnikowi poznać przebieg, charakter i bogactwo prowadzonych prac nad reformą roku liturgicznego i Kalendarza rzymskiego. Jednocześnie lektura omawianej publikacji sprawia wrażenie, co jest w jakimś stopniu prawdą, iż reforma liturgiczna podjęta przez Vaticanum II jest wciąż w fazie wprowadzania w życie i nie zawsze jest w pełni zrozumiana przez przeciętnego wiernego.

Publikacja jest zatem godna polecenia tym wszystkim, którzy mają trudności w zrozumieniu liturgii Kościoła i poruszaniu się po jej znakach, symbolach i gestach, jak i zrozumieniu zmian jakie zaszły w układzie świąt, strukturze i charakterze poszczególnych okresów liturgicznych oraz obrzędów występujących w tych okresach. Stwarza zatem okazję poznania i wnikięcia w wiele kwestii szczegółowych odnoszących się do odnowy i reformy liturgii, jej rozumienia w dzisiejszych czasach, głównie w odniesieniu do roku liturgicznego i Kalendarza.

ks. Janusz Gręźlikowski

Ks. Jerzy Adamczyk, *Kanoniczna figura pielgrzyma w korelacji z duszpasterstwem poprzez sanktuarium*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2011, ss. 526.

Autor książki jest kapłanem diecezji radomskiej, kanonistą. Opracowanie jest pracą habilitacyjną, która wpisuje się w kontekst dawnego i współczesnego zjawiska religijnego. Mimo zubożenia religijnego w dzisiejszym świecie, pielgrzymowanie do sanktuariów stanowi w Kościele wypróbowaną przez tradycję praktykę pobożności i współcześnie się odradza. Nic więc dziwnego, że ten fenomen religijny współcześnie budzi zainteresowanie nie tylko psychologów, socjologów, teologów, ale także kanonistów. Wierni pielgrzymują do sanktuariów nie tylko pieszo, ale są pielgrzymki autokarowe, rowerowe, konne, samochodowe i samolotowe. Ich ilość jest imponująca. W ciągu wieków władza kościelna wprowadzała rozmaite uregulowania prawne dotyczące pielgrzymowania do sanktuariów i realizowanej tam opieki duszpasterskiej,